

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АСТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN

2024
1/6

Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Ashirov A.A. – t.f.d., prof.

Balliyeva R. – t.f.d., prof.

Malikov A.M. – t.f.d., prof.

Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.

Yunusova X.E. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Mo'minov A.G. – s.f.d., prof.

Abdulayeva N.B. – f.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.

Utamuradov A. – f.f.n., prof.

Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sa'dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Kurbonova G.S. – fil.f.d., dots.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2024

MUNDARIJA

Tarix

Valiyeva N. Yagona Turkiston g'oyasi: Markaziy Osiyo tarixidagi birinchi demokratik davlat rejasi yo'lidagi intilish.....	4
Gazieva Z. Ashtarxoniy davrida davlat ta'lim tizimi	7
Ibraximov B. Qo'qon xonligi bilan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar	10
Qurbonov B. O'zbekiston musulmonlari idorasi tarixiga bir nazar.....	13
Nazarqulova N. Koreyada XX asr arafasida xotin-qizlar ta'limi	16
Safarov B. Eserlar partiyasi faoliyati (1901-1924 y.).....	20
Hasanova N. Mustaqillik yillarida yangi ekin navlari tarixi.....	23

Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik

Abdullayeva N. Teaching political discourse.....	26
Absalamova G. The importance of skills and competencies of english teacher.....	29
Avalboyeva M. O'quvchilarning ingliz tili leksikasini o'zlashtirish darajasini aniqlash (o'zbek maktabining 7-9 sinf o'quvchilari misolida)	32
Akramov X., Abduazimova Z. O'zbekistonda yoshlar va xotin-qizlar orasida giyohvandlik va zaharvandlikning tarqalish muammolarining psixologik-sotsiologik hamda axloqiy masalalari	35
Asqarova D. Bo'lajak tarbiyachilarning kreativ kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy o'qitish usullarining zarurati	38
Ahmedov X. Yoshlarni yot g'oyalar ta'siridan muhofaza qilishda ijtimoiy fanlarning ahamiyati	41
Axmedova Sh. Bo'lajak pedagoglarda kasbiy identiklikni shakllantiruvchi psixologik xususiyatlar	44
Boymurodov A. Ta'lim jarayonida suniy intellekt tizimlari yordamida bilimlarni nazorati qilishni ahamiyati.....	47
Gaziev Z. Ashtarxoniy sulolasi davri ma'naviy va adabiy muhitining o'ziga xos xususiyatlari	50
Gayratova D. Maximizing student talking time: strategies for increasing active participation in the classroom.....	53
Ганиева М. Анализ опыта коммуникации вузов и организаций на примере учебных заведений развитых стран	56
Davletyarova N. Tibbiyot talabalar uchun kommunikativ ingliz tilini o'qitishda loyiha metodi.....	59
Джурпаева Н. Парадигмы развития в контексте уникальных культурных аспектов.....	62
Doniyorov M. Biologiyadan amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda pisa topshiriqlaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish.....	65
Doschanova M., Karimova K. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati tushunchasiga boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ yondashuvi	68
Dustov J. Turizmning "Safarnoma"dagi talqini va undan ta'lim tizimida foydalanish	71
Jabbor A. Ijtimoiy tarmoqlardagi axborotlarni tushinishda psixosemantik yondashuvning o'ziga xos talqini.....	74
Jonimqulov T. Shaxsiy rivojlantirishning o'ziga xos turi sifatida intellektual imkoniyatlarni rivojlantirish shaxsning intellektual va kasbiy xususiyatlari va fazilatlarini shakllantirib borish bosqichlari	77
Djumanazorova Z. The impact of technology on legal education and practice.....	80
Ibragimova N. Matematika va fizika fanlarini o'zaro bog'lab o'qitishda matematik olimpiada va tanlovlarning o'rni	83
Islikov S. Masofaviy ta'limni tashkil etishning o'ziga xos jihatlari.....	86
Ismadiyarova U. Oliy ta'lim tashkiloti talabalarining ta'lim jarayoniga adaptatsiya hosil qilishida o'qituvchining pedagogik va psixologik mahoratining shakllanishi.....	89
Karimova M. The role of communication culture in preparing student girls for family life.....	92
Kasimova Z. Beshik to'yi marosimi folklori janrlar tarkibi va lokal belgilar	95
Madrimov I. Boks sport turining jismoniy va ruhiy salomatlikka ta'siri	98
Mamatmurodov R., Nuraliyeva F. Zamonaviy dunyoda jamiyatni axborotlashtirish.....	102
Махмудова М. Внутренние и внешние факторы, влияющие на трудовую деятельность социальных работников.....	105
Musanov K., Xolikov Sh. Ijtimoiy tarmoqlarda mafkuraviy xavfsizlikni ta'minlashning ayrim muammolari.....	108
Nabiyev G'. O'quvchilarda tadbirkorlik kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik tavsifi	112
Nazarova F. Eron davlat va jamiyat hayotida kurdlarning o'rni	116
Nishanbayeva E. Ijtimoiy sheriklikning shakllanishi va rivojlanishidagi tarixiy shart-sharoitlar hamda ijtimoiy, siyosiy, huquqi omillar.....	119
Nosirova S. Yangi O'zbekiston sharoitida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishda mahallaning iqtisodiy budjetini shakllantirish omillari.....	123
Olimov B. Kredit-modul tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mantiqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning elektron metodik xususiyatlari	126
Orazova F. Didaktik kompetentlikning ta'lim jarayonidagi o'rni va mazmun mohiyati.....	129
Ochilov D. Xalqaro ingliz tili sertifikatlarini tasnifi va ularni olish uchun imtihonlarni topshirish metodlari.....	132
Pardayeva G., Norqulova D., Suyunova O'. Mustaqil ishlarni tashkil etishda dasturiy mahsulotlarni masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida yaratish metodikasi.....	135
Polvonniyozova M. The impact of social stratification on academic performance.....	138
Po'latov L. Davlat va jamiyat boshqaruvini takomillashtirishda intellektual salohiyatli yosh kadrlarni tayyorlashning ustuvor vazifalari	141
Rabbimova N., Matyakubova F. Leveraging blended learning for enhanced medical education	144
Rayimaliyeva Y. Analysis of effects of blended learning on performance, attitude, achievement and engagement across educational process	148
Rahkimova Sh. Multicultural aspects of improving students' discourse (written) competencies.....	151
Ruziqulova N. Boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodi janrlarini innovatsion o'qitishni yaxshilash yo'llari	154
Рузимова Д. Цифровые технологии в обучении русскому языку как иностранному языку	158
Saidov S. Yangi O'zbekiston sharoitida yoshlarning siyosiy ishtiroki masalasi.....	161
Saitkulova N. Ingliz tili darslarida o'qish mahoratini rivojlantirishda kommunikativ mashqlardan foydalanish texnologiyasi ..	165
Samandorova Sh., Temirov M. Saralash usullarini tadqiq qilish mavzusini swot tahlilidan foydalanib o'rganish.....	169
Sattarov S., Amonov S. Ta'lim jarayonini tashkil etishda "Pedagogik texnologiya" ning o'rni	173
Sodikova N., Xashimxodjayeva M. Ta'lim jarayonida kompyuter o'yinlaridan foydalanish va ularni rivojlantirish texnologiyalari	176
Sunatov D. Axloqiy ongga ta'sir etuvchi omillarning madaniy makonda namoyon bo'lishi	179

Suyunova M. The role of technology in cognitive language learning	182
Тагаев К. Вопросы подготовки руководящих кадров в системе социального проектирования: философский анализ	186
Talipova N. The importance of world experience and modern methodology in the study of foreign languages.....	189
Тохириён А. Интерпретация формирования исторической памяти в образе исторической личности	192
Тошбоева Б. Индивидуальные особенности и языковые способности: ключ к эффективному обучению иностранным языкам	196
Tuychieva S. Innovation as a form of integration of educational practice	199
To'rayeva R. Web dasturlashni o'rgatuvchi elektron muhitda qo'yilgan talablar.....	202
Туракулова А. Травматический стресс в приемных семьях: зарубежный опыт приемных родителей	205
Turg'unov Sh., Samigova X. Salbiy ekspressivlik: haqoratlashning tilshunoslik tahlili	208
Umarova Z. Oliy ta'lim tizimida talabalar mustaqil tayyorgarligini takomillashtirishda raqamli texnologiyalarning roli	211
Усманова Ш. Значение влияния ситуативной тревожности и стрессоустойчивости на характер проявления предстартовых состояний.....	214
Usmonxodjayeva M. Nemis tili ta'limida ta'lim oluvchilar manfaatiga yo'naltirilgan konsepsiya.....	217
Xaitov A. O'smir futbolchilar o'yin jarayonidagi murakkab vaziyatlarda irodaviy sifatning ahamiyati	220
Xakimov H. Ingliz tili fani o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishi	224
Xasanov A. Yosh bokschildarda tezkorlik va jismoniy holatlarini rivojlantirish yo'llari.....	227
Xolmo'minov G'. Axborotlashgan jamiyatda epistemologiya va ratsionallik muammosi	230
Xolmurodov Sh. Umumta'lim maktab o'quvchilarida tafakkurni rivojlantirish muammosining hozirgi ahvoli	233
Xomidjonov J., Bozorov E., Palvanova G., Suvanova O. Odamning tayanch harakatlanish apparatidagi bo'g'imlar va richaglar mavzusini o'qitishda interfaol metodlar qo'llagan holda mustahkamlash.....	236
Xudaynazarov S., Saodatov A., Yosh avlod qalbi va ongida ekologik madaniy qadriyatlarini shakllantirish omillari	240
Xudoyberdiyeva X. Jismoniy tarbiya sog'lom avlodni tarbiyalashning vositasi sifatida.....	243
Xurvaliyeva T. Maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanishida faoliyatning o'rni	246
Khayitova A. Art terapiya ta'lim tizimida	250
Hamdamov I. Temuriylar saltanati Mirzo Ulug'bek boshqaruvi davrida.....	252
Husanov A. Kiberxujumlardan saqlanish muammosining psixologik tadqiqotlarda nazariy tadqiqi.....	255
Yuldashva M. Milliy g'oya va milliy mafkura: ijtimoiy-falsafiy talqin	258
Yusupov S. Bugungi zamonaviy rahbarning ish faoliyatida vaqtdan to'g'ri foydalanish samaradorligi	261
Yarmuhamedova N., Rabbimova N., Matyakubova F. Application of innovative pedagogical technologies in medicine.....	264

Filologiya

Abdujabbarova Z., Kusanova U. National-cultural peculiarities of speech economy in reflecting linguistic picture of the world (in the material of the english and uzbek languages).....	268
Abdullayev G. Fitratning turkiy leksemalar ma'nosini aks ettirishdagi faoliyati	271
Abdullayeva U. O'zbek badiiy adabiyotida ayol obrazining yoritilishi (Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" asari misolida).....	274
Abdulxayrov B. Miyon buzruk solihovning manbashunoslik faoliyatiga doir.....	277
Abdurahmanova M. Eksik omonimlarning lingvokognitiv tadqiqi.....	280
Abdurahmanova F. Yor-yor qo'shiqlarining areal xususiyatlariga ko'ra tasniflanishi.....	284
Abdusamadov Z. Heroes in eastern and western narratives and their comparative analysis.....	288
Aliyev D. Sizif afsonasi va yozma adabiyot.....	291
Aliyeva O. Badiiy san'atlar va istehzo usuli.....	294
Bekmurodova S. Similarity factors of railway terminology of uzbek and english languages	297
Berdimuratova S. Aspects of studying the lexical and grammatical transformation in modern translation studies.....	300
G'ulomova N. Alisher Navoiy mualliflik korpusi uchun "Hazoyin ul-ma'noiy" kulliyoti g'azallarining tanlanishi	303
Dong L. Exploring the mother-daughter relationship from biographical and psychological perspectives	306
Jumayeva K. "Devoni Mirzo" asari leksikasining funksional-semantik xususiyatlari.....	309
Zaripova D. Huvaydo tuyuqlari tahlili.....	312
Ikromova L. Kognitiv lingvistikaning maqsad va vazifalari.....	315
Israil M. Thematic scope of publicistic style: discursive analysis.....	318
Qo'chqarov O. Ingliz va o'zbek tillarida "yaxshilik" va "yomonlik" konseptlarining xususiyatlari	321
Madaminov A. O'zbek tilida so'z birikmalari tasnifi va taraqqiyot bosqichlari	324
Mallayeva M. Adabiyot fani milliy va xorij o'quv dasturlarining qiyosiy tahlili	327
Мамасолиев И. Деривационные функции словообразования заимствованных слов, используемых в газетных текстах	330
Mirzayeva A. "Persi Jekson" pentalogiyasida intertekstuallik, reminissensiya.....	334
Muratxodjayeva F. Psixolingvistika va tilshunoslik: nutq va tilning psixologik munosabatlari	337
Muslimova Sh. Yom Sansopning "Yilning so'nggi tuni" hikoyasida maktub-yozishma	340
Mukhtorova N. Linguistic profiling	344
Nabiyeva G. G'ulomning "Shum bola" asari tarjimasidagi tafovutlar xususida.....	347
Nurmatova X. Enhancing english language teaching effectiveness through integrated technology	349
Otajonova D. Korpus shakllanishining nazariy asoslari.....	352
Otaqulova N. Kollokvial frazeologizmlarning o'ziga xos xususiyatlari.....	356
Raufov M. O'zbek va ingliz tillarida muqobilsiz birliklar va ularning o'ziga xos xususiyatlari.....	359
Saidnazarova S. Siyosiy diskursda manipulyativ belgilar (ingliz va o'zbek gazetalari misolida).....	362
Солнева М. Вопросы и задачи когнитивной фонологии	364
Tashmuratova K. Linguistic and cultural characteristics of proverbs depicting the image of "woman" (in the example of uzbek and english language)	367
Turaxodjayeva M. The concept "youth" in the view of proverbs in uzbek linguacultural system	370
To'raxonova N. Pragmatic features of units expressing surprise in english and uzbek languages	373
Xamrayev F. Yangi o'zlashmalarni milliy lashtirishda o'zbek tili faol leksikasining o'rni	377
Xamrayeva Sh. Muallif mushohadasini ifodalovchi semantik-stilistik vositalar	381
Xudoyqulov M. Jurnalistika va publitsistika.....	384
Xazratqulova N. Ijtimoiy lingvistika, lingvistikaning asosiy bo'limi sifatida.....	387
Choriyeva M. Artistic representation of the concept "pride" in the characters of the novel "Pride and prejudice"	390

Shavkatov Sh. Ingliz tilida fe'lni fe'lga bog'lovchi vosita sifatida infinitive va gerundiyning o'rganilishi	394
Shamsiyeva S. Ingliz va o'zbek tillarida olamning frazeologik manzarasida gender konseptlarining shakllanishi	397
Sharipova G. Fransuz va o'zbek tillarida maqollarning milliy-madaniy xususiyatlari	400
Sherqulova M. Reklama diskursida qo'llaniladigan pragma-kommunikativ strategiyalar	403
Egamberdiyeva D. The process of creativity is completely different in different domains	406
Elchayev Z. Ingliz va o'zbek tilidagi xulq-atvor fe'llarining grammatik xususiyatlari	409
Eshboyev Q. Leksikografiyaga darajalanish tamoyilini tatbiq etish zarurati	413
Eshmurotova D., Eshboyeva M. Political discourse in the media and translation	416
Yuldasheva M. Adabiyot darslarida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish	418

Lola IKROMOVA,
Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi
E-mail: l.b.ikromova@buxdu.uz

BuxDU dotsenti PhD N.Kuldashova taqrizi asosida

KOGNITIV LINGVISTIKANING MAQSAD VA VAZIFALARI

Аннотация

Mazkur maqolada kognitiv lingvistika haqida so'z boradi. Ushbu atamani kelib chiqishi rivojlanish davri va qaysi olimlar tomonidan yaratilgani haqida tshunchalar berilgan. Bundan tashqari, ushbu mavzu yuzasidan qaysi adabiyotlardan foydalanilganlik, iqtibosliklar va olimlar fikri misol sifatida keltirilgan. Aytish joizki, kognitiv sohaga bo'lgan e'tibor yigirmanchi asrning o'rtalaridan boshlab Keskin oshgani va til qobiliyati umumiy kognitiv mexanizmlarning tafakkurini, xotirasini, kognitiv jarayonlarini va hakazolarni o'rganishi mumkin. Maqolada, kognitiv lingvistikaning maqsadi ya'ni insonning til bilimi qanday tuzilganini tushuntiruvchi yagona modelni yaratishdan iboratligi haqida ma'lumotlar berib o'tildi.

Kalit so'zlar: Kognitiv lingvistika, tilshunoslik, kognitiv psixologiya, kognitiv semantika, ilm, bilim, ong, tushuncha, axborotlar almashinuvi, talqin, e'tiqod, kognitiv yondashuvlar.

КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

Аннотация

Эта статья о когнитивной лингвистике. Есть намеки на период развития этого термина и на то, какие учёные его создали. Кроме того, в качестве примеров приводится использованная по данной теме литература, цитаты и мнения ученых. Стоит сказать, что внимание к когнитивной сфере резко возросло с середины XX века, и языковые способности позволяют изучать мышление, память, когнитивные процессы и хаказо общих когнитивных механизмов. В статье предоставлена информация о цели когнитивной лингвистики, то есть создании единой модели, объясняющей, как структурировано знание человеческого языка.

Ключевые слова: Когнитивная лингвистика, лингвистика, когнитивная психология, когнитивная семантика, наука, знание, сознание, понимание, обмен информацией, интерпретация, убеждения, когнитивные подходы.

COGNITIVE LINGUISTICS GOALS AND OBJECTIVES

Annotation

This article is about cognitive linguistics. There are hints about the period in which the term was developed and which scientists created it. In addition, the literature used on this topic, quotes and opinions of scientists are given as examples. It is worth saying that attention to the cognitive field has increased sharply since the mid-twentieth century, and language abilities make it possible to study thinking, memory, cognitive processes and general cognitive mechanisms. The article provides information about the goal of cognitive linguistics, that is, the creation of a unified model that explains how knowledge of human language is structured.

Key words: Cognitive linguistics, linguistics, cognitive psychology, cognitive semantics, science, knowledge, consciousness, understanding, information exchange, interpretation, beliefs, cognitive approaches.

Kirish. Inson jamiyatda yashar ekan albatta tilning o'rni beqiyos. Chunki til fikr va hissiyotlarni ifoda qilishda muhim rol o'ynaydi. Til hamma faoliyatda qo'llaniladi. Masalan ko'chada, uyda, ishda va albatta fan doirasida ham o'z fikr- mulohazalarimizni bildirish uchun, axborotlar berish uchun foydalanamiz. Bu haqida Sh.Safarov o'zining "Kognitiv tilshunoslik" risolasida tilga nisbatan " Til tizimining vazifalari va inson lisoniy qobiliyatini namoyon etuvchi omillarning amaldagi harakati haqida ko'plab savollar tug'ilishi tabiiy. Zero, inson dunyoga kelar ekan, Ollohning bebaho in'omi- til uning xizmatida bo'ladi. Bu in'om mo'jizakor va betakroridir" deya shunday ta'rif beradi[1].

Til qachon va qanday paydo bo'lgan degan savol barchaga qiziq bo'lsa kerak. Bu haqida olimlarning fikri turlicha. Antik faylasuflar tilning kelib chiqishini bir-biriga qarama - qarshi bo'lgan ikki xil nazariya bilan tushuntirishga harakat qilganlar. Ba'zi faylasuflar til tabiiy yo'l bilan paydo bo'lgan, ya'ni so'z va predmetlar o'rtasida to'g'ridan - to'g'ri tabiiy bog'lanish bo'lganligi uchun kishilar predmet va narsalarni tabiiy holda bilib olishgan, deb isbotlamoqchi bo'lganlar. Ba'zi faylasuflar esa til kishilarning bir - biri bilan

o'zaro kelishishi natijasida vujudga kelgan deb hisoblaganlar [2].

Shunday qilib, til bu xalqning og'zaki xazinasidir. O'zaro fikr almashish, axborotlar yig'ish va uzatish, voqea-hodisalarni tushuntirib berish kabi vazifalarni bajarish qobiliyatini namoyon etadi.

- **Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.** Oxirgi yillar davomida kognitiv ilmnig shiddat bilan rivojlanishi tilshunoslikda kognitiv yondashuvga olib kelmoqda. Tilshunoslik doirasida kognitiv tadqiqotlar soni keskin oshib bormoqda. Maqsad - tilga oid yangidan yangi fikrlar, qarashlar va tilshunoslikning asosiy muammolariga yangicha yondashuvni talab qiladi. Kognitiv tilshunoslik asoschilari N.Xomskiy, J.Lakoff, L.Talmi, I.Fillmor va boshqalar kabi olimlar hisoblanadi. Kognitiv tilshunoslik insonning lingvistik xususiyatlarini va nutqini tushunishga imkon beradigan fandr.

Axborotlar nafaqat uning hayotining xulq-atvor va kommunikativ jihatlariga, balki ichki psixologik jarayonlari va holatlariga ham ta'sir qiladi. Jumladan, tilshunos olim Sh. Safarov "Kognitiv tilshunoslikning shakllanishi aynan "ruhoniylar hamkorligi natijasidir. Lisoniy qobiliyat barcha

sohalar e'tiborini tortishi aniq. Tarixan shunday bo'lib kelgan ham"[1].

Aytish joizki, kognitiv sohaga bo'lgan e'tibor yigirmanchi asrning o'rtalaridan boshlab keskin oshdi. Kognitiv psixologiyada esa ba'zi ruhiy jarayonlarni o'lchash mumkin bo'lsa-da, shaxsning muammolarni qanday idrok etishi, eslashi, o'ylashi yoki hal qilishini belgilaydigan narsani yetarli darajada aniqlash deyarli mumkin emas edi. Kognitiv psixologiya odamlarning qanday idrok etishi, tushunishi, baholashi va o'ylashi bilan bog'liq. Kognitiv psixologlar "Ong biz sezgilar orqali ma'lumot oladigan ma'lumotni qayta ishlovchi hisoblanadi, biz bu ma'lumotni va uning o'zimizga munosabatini tushunishga harakat qilamiz va biz ma'lumotlarni boshqalarga uzatamiz" deya ta'kidlashadi.

Shunday qilib, N. Xomskiyning fikriga ko'ra, "Idroksiz psixik jarayonlarni to'liq tushunish va amalga oshirish mumkin emas. Idrok tuyg'u va madaniy muhitga ta'sir qiladi. Bir kishi uchun bir yo'l bo'lib ko'rinadigan narsa boshqasiga juda farq qiladi"[3].

Bundan tashqari yana bir maqolada N.Xomskiyning "Kognitiv inqilob ong-miya holatlari va ular inson xulq-atvorini qanday belgilashini, ayniqsa kognitiv holatlar: Bilim, tushuncha, talqin e'tiqod va hokazo holatlarni bildiradi" deya yoziladi[4].

- Tadqiqot metodologiyasi. Kognitiv tilshunoslikning rivojlanishi va har tomonlama tadqiq qilinishi natijasida ko'plab sohalararo fanlar, yo'nalishlar shakllandi. Bu fan orqali dunyoni idrok etish, turkumlash, tasniflash va tushunish jarayonlari qanday amalga oshirilishini, bilimlar qanday to'planishini, qanday tizimlar turli xil faoliyat turlarini axborot bilan ta'minlashi tushuniladi.

Kognitiv tilshunoslik atamasi bu inglizchada "cognitive-bilishga oid" degan ma'noni anglatadi. Yana bir "cognize -bilmoq, anglamoq, tushunmoq" ma'nolari ham mavjud. Bunda til va ong o'rtasidagi munosabatlar muammolarini dunyoni konseptualashtirish va turkumlashtirishda tilning rolini, kognitiv jarayonlarda va inson tajribasini umumlashtirishda insonning individual kognitiv qobiliyatlari bilan bog'liqligini, til va ularning o'zaro ta'siri shakllarini o'rganadigan tilshunoslik yo'nalishidir[5].

Kognitiv tilshunoslik zamonaviy, jadal rivojlanayotgan ilmiy tadqiqot sohasidir. U dastlab amerikalik tilshunos olimlarni ishlari yuzasida olib borildi, ammo keyinchalik chet elga tarqaldi va hozirda butun dunyo bo'ylab bu sohada olimlar faoliyat yuritmoqda.

Bu soha bir fan doirasiga to'g'ri kelmaydi, balki bir necha fanlarga bog'langan bo'lib, bu zamonaviy gumanitar fanlarning o'ziga xos xususiyatidir (qarang: psixolingvistika, sotsiolingvistika, etnolingvistika, biolingvistika, yuridik tilshunoslik, hisoblash texnikasi kabi "chegara" sohalar). tilshunoslik, siyosiy tilshunoslik, lingvistik geografiya, lingvistik antropologiya va boshqalar).

Kognitiv tilshunoslikning rasmiy "tug'ilishi" 1989 yil bahorida Duysburgda (Germaniya) bo'lib o'tgan Xalqaro lingvistik simpoziumga to'g'ri keladi va bir vaqtning o'zida Kognitiv tilshunoslik bo'yicha birinchi xalqaro konferentsiyaga aylandi. Simpozium ishtirokchilari Xalqaro kognitiv lingvistika assotsiatsiyasini tuzdilar, "Kognitiv lingvistika" jurnaliga asos soldilar va "Kognitiv lingvistika tadqiqotlari" qator kitoblarini yaratdilar, keyinchalik ular ushbu sohaning taniqli vakillarining asarlarini va eng dolzarb mavzular bo'yicha maqolalar to'plamini nashr etdilar. [6]

- Tahlil va natijalar. Kognitiv lingvistika 70 yillarning o'rtalarida fan olamida keng yoyildi. Kognitiv lingvistikaning vatani hisoblangan AQShda uni ko'proq kognitiv grammatika, Rossiyada esa kognitiv semantika deb atalishini ko'rishimiz mumkin. Kognitiv tilshunoslikning maqsadi insonning bilish faoliyatini aks ettirishi, ma'lumotni idrok etishi, ifodalash va ishlab chiqarish tizimlarining o'zaro

ta'siridir. Til birliklarining ma'nosi kognitiv tuzilmalarni o'z ichiga oladi, bu esa o'zaro bog'liq so'zlarning shakllanishida namoyon bo'ladi. Masalan: Tabiiyki, bolalar o'zlarining birinchi so'zlarini tanish narsalarga ma'no qo'yish orqali oladilar. Misol uchun, "mushuk" so'zi bola "mushuk" va mushuk bo'lgan ob'ektni bog'lamoq uchun, bola uchun hech qanday ma'noga ega emas. Tanib olish (idrok) sodir bo'lganda, bola asta-sekin ko'proq lug'at so'zlariga ega bo'ladi, shuningdek ularni ishlatish uchun aqliy o'tkirlilik.

Har bir inson bolasi tilni egallashning biologik qobiliyatiga ega. Rivojlanish jihatidan normal bolalar o'z ona tili grammatikasini boshqalarning yordamisiz tuzadilar. Biroq, bolaning amalga oshirishi uchun ikkita shart mavjud: "(1) u tilda kodlangan jismoniy va ijtimoiy hodisalarni tan olishi kerak va (2) lingvistik ma'lumotlarni qayta ishlash, tartibga solish va saqlash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak". Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, bola bo'g'inlarni ichki qayta ishlash uchun uning ma'nosini ham, shaklini ham tushunishi kerak [3].

Til qobiliyati umumiy kognitiv mexanizmlarning namoyon bo'lishi hisoblanadi. Shuning uchun ham til orqali insonni - uning tafakkurini, xotirasini, kognitiv jarayonlarini va hokazolarni o'rganish mumkin. Uning maqsadi insonning til bilimi qanday tuzilganligini va nutqni yaratish va idrok etish jarayonlarida undan qanday foydalanishini tushuntiruvchi yagona modelni yaratishdir.

Barcha jumlar sintaktik birliklardan tuzilgan. Xomskiyning ta'kidlashicha, ona tilida so'zlashuvchilar tug'ma tilni rivojlantirish qobiliyatiga ega, chunki ular kognitiv til hissi bilan tug'iladi. "Juda aniq ma'noda, har qanday tilda so'zlashuvchi o'z ona tilining grammatikasini biladi deyish mumkin"[3].

Hozirgi davrda kognitiv olimlarning g'oyalarga ko'ra, tilning umumiy nazariyasining asosiy vazifasi bu tabiiy tilni qayta ishlash va uni tushunish modelini qurishdan iborat.

Tilshunoslik nazariyasi nafaqat til nima degan savolga, balki inson til orqali nimaga erishadi, degan savolga javob berishi kerak. Shu munosabat bilan kognitiv tilshunoslikning maqsadlari quyidagilarni tushunchalarga asoslanadi.

1. Dunyoni bilish va anglash jarayonlarida tilning roli.
2. Dunyo haqidagi axborotni qabul qilish, qayta ishlash va uzatish jarayonlarida til bilimlari.
3. Bilimlarni konseptualashtirish va turkumlashtirish jarayonlari, madaniy konstantlarni lingvistik turkumlash va konseptualashtirish vositalari va usullarining tavsifi.
4. O'rganadigan universal tushunchalar tizimining tavsifi kontseptsiya sohasi va uni bo'linishning asosiy rubrikatorlari hisoblanadi.
5. Dunyoning lingvistik rasmi muammolari.

Kognitiv tilshunoslikning tadqiqot predmeti ham butun kontseptual tizimni qurish uchun eng zarur bo'lgan tushunchalar va birinchi navbatda kontseptual makonning o'zini tashkil etuvchi va uning bo'linishining asosiy sarlavhalari sifatida harakat qiladigan tushunchalardir [7]

Kognitiv tilshunoslik til tahlilini nutq tahlili, tegishli leksemalardan foydalanishning turli kontekstlari, matnlarda qayd etilgan tushuncha haqidagi mulohazalar, turli lug'atlar va ma'lumotnomalarda berilgan ta'riflar, frazeologizmlar, maqollar, matallar, aforizmlar tahlili bilan to'ldiradi. qaysi tushuncha ifodalanadi.

Tildan foydalanish murakkab kognitiv hodisa bo'lib, odamni hayvonlardan ajratib turadigan sohalardan biridir. Odamlar so'zlarni tez sur'atlarda o'rganadilar, o'rtacha odam o'rta maktabni tugatgan paytda taxminan 45 000 so'zni o'rganadi

Kognitiv psixologiya odamlarning qanday fikrlashi, eslashi, yaratishi va gapirishini o'rganadi. Kognitiv rivojlanish nazariyasi ko'proq bilimga ega bo'lishi va mavjud bo'lgan ma'lumotlar katalogiga qo'shilishi bilan doimo o'zgarib

turadi. Tilshunos Noam Xomskiy asos solgan psixolingvistika sohasi ushbu tadqiqotga asoslanadi. Xomskiyning g'oyalari tilni o'zlashtirish va rivojlantirishga qarashning standartini belgilab berdi [3].

Kognitiv tilshunoslikning bugungi kunda paydo bo'lgan kamida quyidagi yo'nalishlari haqida gapirishimiz mumkin.

Kulturologik – madaniyat elementlari sifatidagi tushunchalarni turli fanlar ma'lumotlari asosida o'rganish.

Lingvokulturologik – milliy til madaniyatining elementlari sifatida til birliklari deb ataladigan tushunchalarni milliy qadriyatlar va ushbu madaniyatning milliy xususiyatlari bilan bog'liq holda o'rganish,

Semantik-kognitiv – tilning leksik va grammatik semantikasini tushunchalar mazmuniga kirish vositasi sifatida, ularni til semantikasidan kontsepsiya sohasiga modellashtirish vositasi sifatida o'rganish;

Falsafiy-semiotik – ma'noning kognitiv asoslari o'rganiladi.

Yuqoridagi yo'nalishlarning har biri hozirgi zamon tilshunosligida yetarli darajada izlanishlar olib borilmoqda. Ularning barcahasi o'z uslubiy tamoyillariga ega. Ma'lumki, keyingi yillarda kognitiv tilshunoslar orasida bu sohalarni egallashda bir qator ilmiy yondashuvlar amalga oshirilmoqda.

Biz yuqorida kognitiv lingvistikaning yo'nalishlarini ko'rib o'tgan bo'lsak, endi asosiy bo'limlari bilan tanishamiz.

Kognitiv lingvistika 3 asosiy bo'limga bo'linadi:

Kognitiv semantika; Birinchi navbatda leksik semantika bilan bog'liq;

Kognitiv grammatika; Asosan, sintaksis, morfologiya va tilshunoslikning grammatika bilan bog'liq boshqa sohalari bilan shug'ullanadi;

Kognitiv fonologiya;

Kognitiv lingvistikani qiziqtirgan bilishning aspektlariga quyidagilar kiradi:

Konstruktiv grammatika va kognitiv grammatika;

Kontseptual metafora va kontseptual chalkashlik;

Kontseptual tashkilot; Turkumlash, metonimiya, ramka semantikasi, ikoniklik. Kognitiv tilshunoslik generativ tilshunoslikka qaraganda ko'proq bu sohalarni bir butunga birlashtirishga harakat qiladi. Kognitiv tilshunoslik terminologiyasi hali to'liq o'rnatilmaganligi, bu nisbatan yangi tadqiqot sohasi bo'lganligi, shuningdek, boshqa fanlar bilan aloqalar tufayli qiyinchiliklar yuzaga keladi[8].

- **Xulosa va takliflar.** Kognitiv tilshunoslikning maqsadi dunyoni idrok etish, turkumlashtirish, tasniflash va tushunish jarayonlari qanday amalga oshirilishini, bilimlar qanday to'planishini, qanday tizimlar turli xil faoliyat turlarini axborot bilan ta'minlashini tushunishdir. Aytilganlardan ma'lum bo'lishicha, dunyoni, bizni o'rab turgan muhitni, sodir bo'lgan, bo'layotgan voqea va hodisalarni bilish, idrok etish til faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. «Kognitiv tilshunoslik inson tomonidan til tizimini va ushbu tizimni harakatga keltiruvchi omillarni o'zlashtirishi va ulardan foydalanish qoidalarini qay yo'sinda tartibga solinishi kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Kognitiv - tilshunos lisoniy hodisalarning tafakkur faoliyatidagi o'rni, bajaradigan vazifalari bilan qiziqadi. U (kognitivist) lisoniy va tafakkur faoliyatlari m unosabatlarining yuzaga keltiruvchi sabablarni qidiradi va bu sabablar oqibati bo'lgan muloqat matnlari - lisoniy tuzilmalarni tarkibini va mazmunan anglashga, tahlil qilishga harakat qiladi». [2]

Umuman olganda, kognitivizm psixik jarayonlarni boshqaradigan umumiy tamoyillarni o'rganishni birlashtiruvchi fanlar majmuidir. Shunday qilib, til aqliy jarayonlarga kirish vositasi sifatida taqdim etiladi. Insoniyat tajribasi, uning tafakkuri aynan tilda qayd etiladi; til - kognitiv mexanizm, ma'lumotni maxsus kodlash va o'zgartiruvchi belgilar tizimi.

ADABIYOTLAR

1. Safarov Sh. S. Kognitiv tilshunoslik.-Jizzax: Sangzor, 2006
2. Irisqulov M. T "Tilshunoslikka kirish" - T., 2009
3. Kevin C. Costley. "Avram Noam Chomsky and His Cognitive Development Theory" June 10, 2013
4. Ozotboyeva Maftunaxon Ravshan kizi. " Kognitiv tilshunoslik: bilish va tafakkur orqali tilni tushunish" Международный научный журнал № 10 (100), часть 2
5. «Новости образования: исследование в XXI веке» май, 2023
6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Kognitiv_tilshunoslik.
7. Т. Г. Скребцова. "Когнитивная лингвистика" Издательский Дом ЯСК
8. Москва 2018.
9. В. А. Маслова. "Когнитивная лингвистика" Минск Тетра Системс. 2004
10. [ru.wikipedia.org/wiki/ Когнитивная лингвистика](http://ru.wikipedia.org/wiki/Когнитивная_лингвистика).
11. Boltayevna, Ikromova Lola. "USE OF PROVERBS IN THE EDUCATIONAL PROCESS." American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769) 2.1 (2024): 462-466
12. Джураева, М. М. «Лингвокогнитивные и национально-культурные особенности категории модальности во французских и узбекских сказках». Ташкент 233 (2017): 253.
13. Ikromova, Lola. "Tilshunoslikda freym tushunchasining ifodalanishiga doir ilmiy-nazariy qarashlar." ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 3.3 (2021).